

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ: ЇЇ СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ

ФІГЕЛЬ Юлія Осипівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави та права Львівської комерційної академії

УДК 340

В статті представлено дефініцію правової культури, определены ее структурные элементы и виды. Основное внимание посвящено такому виду правовой культуры как правовая культура личности. Раскрыто содержание правовой культуры личности, выяснено ее структуру и разновидности.

Ключові слова: *правова культура, правомірна поведінка, правова культура особи, правова культура суспільства, професійна правова культура, юридичний нігілізм.*

Постановка проблеми

Поняття правової культури, її види і роль у суспільному житті за останні роки отримали значну наукову розробку. Про це свідчать роботи В. Сальнікова, О. Семітко та інших авторів. Загальною методологічною основою вивчення цієї проблематики є розгляд правової культури як складової загальної культури суспільства. Проте, як зазначається в літературі, на даний час налічується більше 500 визначень поняття «культура», і кожне з них може стати основою для відповідного підходу до аналізу поняття, суті змісту правової культури. Все це зумовлює складний і багатоаспектний характер наукових уявлень про правову культуру.

Аналіз досліджень даної проблеми

Щодо дослідження питання правової культури особи, то значний внесок у розгляд цього поняття внесли українські і зарубіжні теоретики: С. Алексєєв, В. Бабаєв,

Ю. Грєвцов, П. Казанський, В. Карташов, М. Кельман, С. Комаров, В. Копейчиков, Л. Луць, М. Матузов, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Сальніков, О. Семітко, І. Сенніков, О. Скакун, М. Цвік, О. Черданцев.

Мета статті полягає у з'ясуванні дефініції правової культури особи, визначенні її змісту, складових елементів та видів.

Виклад основного матеріалу

Правова культура є різновидом загальної культури, що складається з духовних і матеріальних цінностей, які відносяться до правової дійсності. При цьому правова культура включає лише те, що є в правових явищах відносно прогресивного, соціально корисного і цінного. Вона – не лише результат, але і спосіб діяльності, і в цьому сенсі духовна правова культура розуміється як образ мислення, норми і стандарти поведінки.

Поряд із теоретичним підходом до поняття правової культури існує й успішно розвивається інший науковий підхід, який можна назвати «діяльним». Він проявляється у розгляді даного явища через призму людської діяльності у сфері права, інтелектуальними і творчими можливостями особи, що забезпечують її правомірну і ефективну поведінку. Це дозволяє визначити правову культуру особи як обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер її прогресивно-правового розвитку [1, с. 35]. Дійсно,

основними показниками культури особи у правовій сфері є глибокі знання права, високорозвинута правосвідомість, навиків і умінь юридичної діяльності. Саме ці елементи визначають рівень і ступінь опанування людей правом у своїй практичній діяльності, що і є показником їх правової культури. При цьому неодмінною умовою і показником правової культури є правомірна поведінка особи. Протиправна поведінка і культурність – несумісні. Правокультурна особа на основі глибоких знань, ідей, принципів і норм права не лише демонструє своєрідну юридичну обізнаність, тобто правову ерудицію, але й володіє навиками й умінь ефективно захищати свої інтереси шляхом правомірної поведінки. Отже, законслухняність є однією з найважливіших ціннісних орієнтацій правової культури особи.

Правова культура передбачає постійне врахування людського фактору в чинному законодавстві, демократизацію правотворчого процесу, вирішення проблеми суворого дотримання законності, правовий захист особи, зміцнення системи реальних політичних і юридичних гарантій, реалізація прав і свобод громадян. Без вирішення цих завдань навряд чи можна говорити про правову державу [2, с. 4].

Вчені не можуть знайти єдиного підходу як до трактування самої категорії «правова культура», так і до її структурних компонентів, змісту і функцій, з огляду на те, що поняття правової культури багатоаспектне.

На думку одних авторів, сутність правової культури полягає у відношенні людей до права [3, с. 187], у знанні і розумінні його, в усвідомленні обов'язковості всіх його приписів. Таке розуміння суті правової культури близьке до поняття правосвідомості.

З точки зору інших вчених, під правою культурою слід розуміти знання наукових основ державного управління, глибоке знання і точне виконання кожним працівником апарату свого посадового обов'язку, здатність приймати правильні і юридично обґрунтовані рішення [4, с. 7].

Деякі вчені розуміють правову культуру як правове перебування суспільства на певному етапі історичного розвитку, що

відображається у розвитку державно-правових поглядів, розширенні і гарантуванні прав людини, ступені досконалості чинного законодавства, рівні дотримання законності в нормотворчій і правозастосовній діяльності державних органів, ефективності захисту порушених прав, стабільності правопорядку, рівні юридичної освіти і виховання.

Правова культура відображає не лише суб'єктивну сторону правової поведінки особи, але й матеріалізацію ідей, почуттів, уявлень як свідомої необхідності і внутрішньої потреби. В узагальненому вигляді правова культура є системою різноманітних відносин, а також процесом утворення і відтворення її елементів у різних поколіннях людей [5, с. 296].

Правова культура передбачає гарантованість невід'ємних прав людини, демократизацію правотворчого процесу і процесу реалізації права, цивілізоване законодавство, престижне правосуддя і професіоналізм охорони правопорядку. Вона здатна забезпечити підпорядкування держави суспільству, політики – праву і моральності, відносини між громадянином і державою як відносини взаємних прав і обов'язків.

На основі викладеного вище можна зробити висновок, що правова культура – це позитивна правова свідомість індивіда, яка здійснюється його власними діями, шляхом реалізації права. Вона характеризується повагою до права, знанням його змісту та правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях, відповідальністю перед суспільством.

Правова культура – це складне явище, що складається з окремих елементів. У юридичній літературі структуру правової культури розглядають у широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні правова культура складається з таких елементів: права, правосвідомості громадян та посадових осіб, культури правотворчої та правоохоронної діяльності.

Структура правової культури у вузькому розумінні означає певний рівень знань права членами суспільства і відповідальне їх ставлення до права, високий престиж

права у суспільстві, певний стан правової свідомості учасників суспільного життя [6, с. 79–80].

Тобто, у вузькому розумінні, структура правової культури характеризується сукупністю знань певного носія цієї культури. За цим критерієм виділяють такі її три види: правова культура суспільства; правова культура особи; правова культура соціальної (професійної) групи [7, с. 685–686].

Розуміння правової культури як феномену, який виражає рівень і характер прогресивних досягнень суспільства в правовій сфері стосовно суб'єктів правового регулювання, визначає додаткові можливості для виокремлення поняття правової культури особи.

Вчені, які займались дослідженням правової культури особи, під правовою культурою особи розуміють систему поглядів, оцінок, переконань, установок щодо важливості й необхідності юридичних прав і обов'язків, які опосередковують ставлення особи до правового життя суспільства, визначають її правову поведінку [8, с. 18].

На думку Л. Луць, правова культура особи – це така її властивість, яка характеризується повагою до права, знанням його змісту та правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях [9, с. 134].

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, рівень засвоєння і використання ним правових приписів у повсякденному житті. Правова культура особи передбачає втілення її позитивної правової свідомості в дії. Тобто це творча діяльність, яка відповідає рівню досягнень суспільства у правовій сфері і завдяки якій відбувається постійне правове збагачення індивіда.

Культура окремої особи – це сукупність способів її поведінки, думок, понять, результатів діяльності. Правова культура повинна бути орієнтована суспільством на формування і розвиток правової свідомості індивідів, їх ціннісно-нормативного комплексу, а отже, й поведінки і діяльності у правовій сфері. Цей вплив здійснюється шляхом закріплення певних правових поглядів, духовних цінностей, розвитку і трансформації змісту правової ідеології і

правової свідомості, включення в правову свідомість особи нових поглядів, нових правових цінностей.

Досвід класичної філософії права (Кант, Фіхте, Гегель) свідчить про те, що процес становлення культури особи – це процес реалізації її свободи, яка розвивається до активного входження в структури громадянського суспільства, де вона регулюється системою правових і моральних цінностей. [10, с. 327].

Тому знищення культури, в тому числі й правової культури особи загалом, можна визначити як втрату людиною реальних форм індивідуалізації своєї свободи в структурі суспільних відносин.

Отже, підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що правова культура особи є похідною від правової культури суспільства, залежить від досвіду особи, рівня її освіти, наявності правових навичок і правомірної поведінки.

Однак, правова культура особи не є прямою проекцією чи мініатюрним варіантом правової культури суспільства. Правова культура особи є відносно самостійним утворенням, яке формується під час взаємодії різних специфічних соціальних і психічних регуляторів. Особисті потреби та інтереси, соціальний статус, стереотипи правової діяльності, конкретні риси виховання, освіти, особливості світосприйняття, віросповідання, самооцінка, індивідуальні психофізіологічні параметри – це невичерпний перелік чинників, під впливом яких формується правова культура людини.

Розуміння правової культури як міри освоєння і використання правових цінностей тісно пов'язане зі змістовною характеристикою якісного стану правового життя суспільства, його соціальних груп та індивідів. Воно визначається перш за все соціально-економічним і політичним устроєм. Тому його безпосереднім вираженням виступає рівень правової діяльності і пов'язані з ним результати. Характерним показником цього стану є ступінь гарантованої державою свободи поведінки особи у поєднанні з відповідальністю перед суспільством.

Правова культура особи безпосеред-

ньо проявляється в мірі і характері прогресивно-правового розвитку особи, що забезпечують її правомірну діяльність. Це позитивна правова свідомість особи в дії. Вона передбачає необхідність опанування особою правом через його реалізацію і перетворенні нею своїх здібностей й соціально значимих якостей на основі правового досвіду. Будучи відмінною рисою, особливістю суспільства, орієнтованого на загальнолюдські гуманістичні цінності, правова культура протистоїть юридичному нігілізму, вбираючи в себе досягнення вітчизняної і світової цивілізації. Де низький рівень правової культури, там політична свобода перетворюється на всюдозволеність, і особа стає незахищеною, а тому й відсутня громадська активність. Правова культура дозволяє кожному цивілізовано використовувати політичну свободу, виключає свавілля і суб'єктивізм посадових осіб державного апарату, зловживання владою і законодавче свавілля, гарантує політичний плюралізм і діяльність усіх організацій у межах конституції.

Найвищим рівнем правової культури індивіда є правова активність, що виявляється в готовності особи до активних свідомих дій у сфері правового регулювання, реалізації права та в усвідомленні законності поведінки (діяльності), основою яких є переконання в необхідності служіння закону як найвищій цінності.

За рівнями та глибиною пізнання правових явищ правову культуру особи поділяють на побутову, професійну та теоретичну [11, с. 537]. Побутовий рівень правової культури обмежений повсякденними рамками життя людей при застосуванні правових норм. Специфіка побутової правової культури проявляється у поверхневих знаннях норм чинного законодавства, необізнаності щодо їх застосування в буденному житті.

Професійний рівень правової культури притаманний особам, які безпосередньо займаються правовою діяльністю, наприклад, юристам, суддям, науковцям у галузі права. При зіткненні з правовими явищами у них виробляється професійний рівень правової культури. Особам, які володіють таким рів-

нем культури, притаманні глибоке знання і розуміння правових явищ, а також професійна поведінка. Таким чином, професійна правова культура є певним рівнем правової свідомості і юридичної практики особи, який сприяє широкому застосуванню форм і методів професійної діяльності, орієнтованих на повагу до честі та гідності особи, визнання і дотримання прав і свобод людини.

Правова культура теоретичного рівня – це сукупність наукових знань про зміст, характер і взаємодію правових явищ. Вона виробляється колективними зусиллями учених – філософів, соціологів, юристів, суспільним досвідом працівників практичних сфер діяльності.

Ці різновиди правової культури формуються в процесі правового виховання населення шляхом набуття позитивних уявлень, поглядів, цінностей, почуттів та емоцій.

У межах єдиної правової культури суспільства рівень зрілості правової культури окремих осіб відрізняється. Він залежить від багатьох чинників, наприклад, від того, наскільки точно особа усвідомлює і засвоює принципи права; від ступеня поінформованості індивіда про норми, процедури, інститути, які опосередковують реалізацію права; від внутрішнього (ціннісного) відношення людини (позитивного або негативного) до існуючих правових норм та інститутів. Таким чином, правова культура особи передбачає не пасивне, а активне, творче – до духовних цінностей правового характеру, спрямоване на реалізацію інтересів особи в межах правових норм.

Щодо змісту правової культури особи, то, на думку О. Скакун, його складають: правосвідомість (поважне ставлення до права, готовність добровільно його дотримуватись, традиція додержання і виконання договорів та ін.); правове мислення (вища аналітична здатність особи опосередковано і узагальнено за допомогою понять, суджень, умовиводів, що фіксуються словами, відобразити істотні закономірні зв'язки дійсності, вирішувати соціально-правові суперечності); правомірна поведінка (зіставлення вчинків із правовими нормами); правова активність як вища форма

правомірної поведінки [7, с. 689].

Як і інші правові явища, правова культура особи має свою власну структуру, яка є багатогранною. Її можна розглядати у декількох площинах структури: за формою вираження, соціальним рівнем, змістом тощо.

До складу індивідуальної правової культури, на думку О.Ф. Скакун, входять правова освіченість (інформованість) – знання правових норм; поважне ставлення до права – переконаність у необхідності і соціальній корисності правових норм, «віра в право», вироблення орієнтацій на правові цінності і правові настанови, на використання правових засобів задоволення потреб і інтересів; уміння підкоряти свою діяльність вимогам правових норм – правомірно поводитися, реалізовувати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами [7, с. 689].

Інші вчені вважають, що правову культуру особи складають такі елементи: знання і розуміння права, здатність особи тлумачити зміст норм права, визначати мету видання певного нормативно-правового акта, сферу його дії; повага особи до права, заснована на особистій переконаності в його ефективності як засобу регулювання суспільних відносин; звичка вчиняти свої дії відповідно до приписів правових норм; вміння особи використовувати у практичній діяльності правові знання, реалізовувати і захищати свої суб'єктивні права і законні інтереси, виконувати юридичні обов'язки; висока правова активність особи у сприянні реалізації правових приписів, розуміння нею необхідності протидіяти правопорушенням [12, с. 247].

Заслуговує також на увагу думка Л. Луць, яка вважає, що елементами правової культури особи є: знання змісту норм права; повага до права; нетерпимість до правопорушень; звичка дотримуватись норм права; уміння реалізації права; правомірна поведінка [9, с. 141].

Деякі вчені вважають, що до складу правової культури особи входять ідеї, почуття, уявлення та поведінка [5, с. 435]. Однак, на нашу думку, такі складові елементи

не повністю відображають сутність правової культури особи.

У зв'язку з цим, правова культура особи повинна включати в себе сукупність таких прогресивних ознак, як знання і розуміння сутності права, його принципів, повагу до закону, переконаність у справедливості права і гуманності правосуддя, звичку дотримуватись правових норм, вміння реалізації права відповідно до його цілей і змісту.

Висновки

Процес виховання правової культури особи є нестабільним. Стабілізувати його може лише постійний вплив на особу державних інститутів і постійне зусилля особи, спрямоване на реалізацію нею своєї сутності. Без цього, під впливом економічних і політичних змін, може статися часткова або навіть повна втрата правової культури особи, яка означатиме неможливість побудови правової держави.

Правова культура забезпечує юридичний процес реформування, досягнення нового якісного стану суспільства. Недоліки в загальній, правовій культурі, культурі демократизму сприяють таким соціальним вадам, як неповага до особистості, бюрократизм, зловживання владою, формальна законслухняність. Формування правової культури сприяє становленню нового правового мислення, зміні застарілих юридичних догм і стереотипів, переорієнтації свідомості народу на істинні цінності права, розвитку прогресивної юридичної думки, забезпеченню в законодавчій і правоохоронній діяльності принципу пріоритетності людського виміру всіх сфер життя суспільства.

Література

1. Сальников В. П. Социалистическая правовая культура : Методологические проблемы / [В. П. Сальников]; под ред. Н. И. Матузова. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1989. – 144 с.
2. Боер В. М. Правовое государство и личность / В. М. Боер // Органы внутренних дел на пути к правовому государству. – 1993. – № 3. – С. 3–6

АНОТАЦІЯ

У статті подано дефініцію правової культури, визначено її структурні елементи та види. Основну увагу присвячено такому виду правової культури як правова культура особи. Розкрито зміст правової культури особи, з'ясовано її структуру та різновиди.

SUMMARY

The article presents a definition of legal culture, to its structural elements and types. Special attention is devoted to this kind of legal culture as a legal culture of person. Reveals the essence of the legal culture of the person found out its structure and variety.

3. Лукашева Е. А. Право, мораль, личность / Е. А. Лукашева. – М. : Наука, 1986. – 262 с.

4. Чхиквадзе В. М. Социалистическая демократия, культура и правопорядок / В. М. Чхиквадзе // Социалистическая законность. – 1970. – № 1. – С. 5–11.

5. Комаров С. А. Теория государства и права : учеб.-метод. пособ. : Краткий учебник для вузов / Комаров С. А., Малько А. В. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФА, 1999. – 448 с.

6. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебное пособие / А. Ф. Черданцев, М. Г. Стоякин. – Екатеринбург : Уральский институт коммерции и права. – 1995. – 216 с.

7. Скакун О. Ф. Теория держави і права (енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.

8. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности / [Е. В. Аграновская]; под ред. Е. А. Лукашева. – М.: Наука, 1988. – 145 с.

9. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – 412 с.

10. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук : в 3-х т. / Г. В. Ф. Гегель. – М, 1977. – Т. 3 : Философия духа. – М. : Мысль, 1977. – 471 с.

11. Теорія держави і права (академічний курс) : підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

12. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с. – С.247.